

Notes per a una història de la llengua

La «*Revista de Girona*» es publica durant un període (1876-1895) d'una importància decisiva en la història de la llengua catalana. N'hi ha prou de repassar unes dates i de recordar alguns noms propis per adonar-se de la justesa de la meua afirmació. L'obra de castellanització del nostre poble que, des de la guerra de Successió, comptava amb l'eficàcia del muntatge polític i administratiu al servei d'una clara voluntat del poder central havia assolit uns efectes indiscutibles en tots els àmbits de la vida catalana. No obstant, com tothom sap, continuant una línia de resistència i de fidelitat, mai no interrompuda, a la primera meitat del segle XIX s'enceta una represa que ningú no imaginava possible —ni els mateixos que més eficaçment la propiciaren, com es veu en el cas de Manuel Milà i Fontanals. En el camp concret del català literari, que Rubió i Ors veia tan erm en el pròleg de la 1.ª edició de *Lo Gayter del Llobregat* (1841), les coses han canviat progressivament. La instauració dels Jocs Florals (1859) suposà l'aparició de la llengua a un nivell públic i, d'alguna manera, institucionalitzat i prestigiós. Fou un pas molt important en ordre a **crear les condicions per una vida literària, moderna i efectiva**. Però —cal no oblidar-ho— tot plegat s'aguantava amb guetes i no s'hauria pas arribat gaire enllà si **el somni dels precursors** no hagués trobat uns realitzadors. Seran la gent que Vicens Vives anomena **la generació de la Renaixença que arribà a la vida pública entre 1868 i 1876** —i, per tant, coincideix amb **la generació del 68 o de la Restauració** (1). Joan Fuster ha parlat del doble fracàs de la Renaixença al País Valencià: ni pel cantó del cultiu literari de la llengua, ni pel de la política, no s'aconseguí —des de premisses renaixentistes— trencar el cercle del «sucursalisme» i la provincialització (2). A Catalunya, en canvi, les coses van anar afortunadament per altres camins. I precisament **els últims trenta anys del passat segle** —els que cobreix pràcticament la «*Revista de Girona*»— foren **testimonis excepcionals de la cristallització adulta conscient i responsable d'aquest moviment** a través del qual el **provincià s'havia anat transformant en provincialista, i, d'aquesta fase, va esdevenir regionalista per, després, definir-se fàcilment com a nacionalista** (3). Aquest procés és el que segueixen paral·lelament llengua i política. I els homes d'aquell temps n'eren molt conscients. Només voldria esmentar unes

(1) Vicens i Vives, *Industrials i polítics del segle XIX*. — (Barcelona, 1958; Biografies catalanes, Sèrie històrica, 11), 201-203.

(2) Joan Fuster, *Nosaltres, els valencians*. — (Barcelona, 1962; Col·lecció a l'abast, 1) 209-222.

(3) Antoni Jutglar, *Història crítica de la burgesia a Catalunya*. — (Barcelona, 1972; Col·lecció Pinya de Rosa, 2) 222.

per Modest Prats

paraules del **Memorial de Greuges** (1885) que ho palesen: «...Un renacimiento que empezó tímidamente en el terreno literario, halla hoy ya estrechos los límites de las artes y las ciencias especulativas, aspira a fines de transcendencia práctica, y entra en el terreno político-social. Por desgracia, á nosotros nos ha tocado condensar la primera manifestación solemne de la nueva faz del renacimiento, y si nuestra voluntad y entusiasmo son muchos, nuestras fuerzas son pocas. Mas, así como los primeros ensayos literarios, reducidos á la modesta inserción de poesías catalanas en los papeles públicos, nos han llevado á tener poemas y dramas que forman ya parte de la literatura europea, así también nuestro imperfecto esbozo político-social será quizá el precedente de trabajos trascendentales, que estén al nivel de las joyas de nuestra literatura».

Aquí rau ben segur el drama de la «**Revista de Gerona**». Iniciada en aquesta nova etapa de la nostra història, que és la Restauració, no fou capaç de continuar sintonitzada amb el seu temps: no va seguir el procés de consolidació i expandiment que el catalanisme experimentà —políticament i lingüística— els darrers vint-i-cinc anys del segle XIX. Aquest era el diagnòstic de Prudenci Bertrana, referit a la «Asociación Literaria» quan els Jocs Florals de Girona prenién el relleu del «Certamen»: **acaba de morir en just càstic per no haver sabut encarnar la idea de Pàtria**.

Ja es veu, doncs, —tal com deia al començament— la importància de la història de la llengua catalana durant aquest període. Però voldria remarcar també la dificultat de resumir-la, amb un mínim de rigor. No poseïm a hores d'ara uns estudis que ens permetin de moure'ns amb comoditat per aquests viarany. Tot i que hi ha treballs parcials sobre algun punt concret, la feina, en aquest camp, és gairebé tota per fer. Només l'avinentesa del I Centenari de la «**Revista de Gerona**» m'esperona a córrer el risc.

La necessitat de marcar unes línies de força que m'ajudin a ordenar les dades i a exposar amb claredat el material recollit m'han aconsellat d'acceptar com a guió el que Rubió i Lluch anomena els **tres objectius essencials** que la llengua catalana, recobrada la consciència d'ella mateixa, havia d'assolir: **la fixació gramatical i ortogràfica, l'afermament de la seva unitat, i l'expandiment i conquesta de la totalitat dels mitjans d'expressió de la vida social i privada del nostre poble** (4).

(4) Rosalia Guilleumas, **La llengua catalana segons Antoni Rubió i Lluch**. — Barcelona, 1957; Col·lecció popular Barcino, 179) 74.

1. La fixació gramatical i ortogràfica

El problema que, tard o d'hora, es planteja a la gent del vuitcents decidits a recuperar plenament la llengua catalana per a un ús literari normal ha estat formulat amb precisió per Joan Fuster: **Mentre les altres llengües —les veïnes i competitives en tot cas— havien seguit un procés d'estipulació normativa que comença en el segle XVI, el català es veu abandonat a les inèrcies i a les extravagàncies més elementals. La proximitat del castellà, sobretot, influeix sobre la sintaxi, sobre l'ortografia, sobre el vocabulari** (5).

Al segle XVIII podem aplegar un bon recull de treballs gramaticals i lexicogràfics que manifesten, a la vegada, en quins termes era experimentada la manca d'una llengua normativitzada i la insuficiència de les solucions que es proposaven (6). D'alguna manera podem considerar que tot aquest esforç va parar a dues obres que, al començament del segle XIX, constitueixen un pòrtic d'aquest període que anomenem la Renaixença: **Gramatica y apologia de la Lengua Cathalana**, de Josep Pau Ballot i Torres, (1815), i **Diccionari de la llengua catalana**, de Pere Labèrnia (1839-40).

La represa de la poesia catalana culta que significa, sobretot, l'obra de Rubió i Ors, i la instauració dels Jocs Florals amb l'edició corresponent d'obres premiades feren urgent i inajornable la tasca encara pendent, de fixació gramatical i ortogràfica. Una de les primeres aportacions, en aquest sentit, és la del metge olotí, Pau Estorch i Siqués (1805-1870), que l'any 1857 publicava una «**Gramática de la lengua catalana**» que va merèixer l'aprovació de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Amb tot aquest treball de depuració y ordenació de la llengua tot just s'encetava i no havia d'ésser fàcil: es plantejava, des de bon començament, en termes de lluita aferrissada. Essencialment podem parlar de dues actituds enfrontades, de dues maneres d'enfocar la qüestió gramatical i lèxica: per una banda hi ha els partidaris del **català que ara es parla**, i per l'altra els que voldrien restaurar la llengua literària sobre la base exclusiva dels textos antics. De totes maneres, tot plegat és força més complex i no puc pas resumir amb detall totes les posicions. El cor del problema es pot molt bé definir amb dos mots que usava Pompeu Fabra

(5) Joan Fuster, **L'aventura del llibre català**. — (Barcelona, 1972; Nadala Carulla/Font) 33.

(6) Cfr. J. M. Miquel i Vergés, **La filologia catalana en el període de la decadència**. — «Revista de Catalunya», setembre-desembre, 1938, núms. 90, 91, 93, 94, pàgs. 63-80, 261-285, 429-452, 641-672.

quan s'hi referia: indisciplina i anarquia. El Consistori dels Jocs Florals prou va fer, des de 1861, repetides temptatives per acordar, per exemple, una ortografia oficial. Però fou debades. Immediatament s'encetaren les baralles on veiem complicats l'esmentat Pau Estorch, Antoni de Bofarull, Manuel Milà, Marià Aguiló entre d'altres (7). La proliferació de tractats i opinions sobre qüestions de llengua, preferentment d'ortografia, on tothom defensa punts de vista diversos omple tots aquests anys. A Girona mateix, per exemple, s'editava l'any 1868 una **Ortografia catalana** en vers: l'havia escrita el Tamboriner del Fluvià, Andreu Pastells i Taberner, que propugna alegrement una grafia i un lèxic ben castellanitzats, en nom de la senzillesa del **llegir i escriure llis** (8). No hi ha ningú capaç d'imposar una solució coherent, ni ningú no està disposat a aflluixar: cada escriptor es constitueix en gramàtic pontifical i l'anarquia es constitueix en principi. No hi ha cap solució que no sigui proposada. La discussió, per exemple, sobre els plurals femenins en **-as** o en **-es** omple planes i més planes.

Durant aquest període que contemplem no mancaren pas veus que demanaven ordre i uniformitat, i intentaven d'imposar-ne. No ho aconseguiren pas, certament, però no foren en va.

Podríem fer esment de Manuel Milà i Fontanals. Escaldat per les picabaralles en les quals s'havia vist embolicat en aquelles temptatives del Consistori dels Jocs Florals, s'havia reclòs en l'estudi i no es va voler comprometre en noves disputes quan reclamaven la seva intervenció (9). En canvi, publicava uns **«Estudios de la lengua catalana»** (1875) que són una aportació filològicament rigorosa. Però els contemporanis no estaven pas per rigors ni filologies.

Per ordenar aquell desori hauria calgut un ambient ben diferent del que es vivia aleshores —amb uns antagonismes que l'incipient catalanisme polític agreujava—, i una institució prou prestigiosa per dictar criteris i normes. En aquest sentit vull esmentar dos intents que no reeixiren.

Ja el 1870 Pelagi Briz havia llançat la idea de crear una **Acadèmia de la Llengua catalana**, però s'hagué d'esperar més de deu anys perquè el projecte comencés de tenir cara i ulls. Angel Guimerà fou uns dels qui treballaren amb més engrescament per veure'l realitzat. Les dificultats i reticències foren múltiples Francesc Matheu, per exemple, deia: **...Pot l'Acadèmia desit-**

jada arribar a ser una autoritat entre tots els escriptors amb què compta la nostra literatura? Qui després de vigílies i estudis veritables ha descobert, segons ell creu, l'ús de certes paraules i de determinades formes ortogràfiques, ¿ho cedirà de bon grat davant l'autoritat de l'Acadèmia? Nosaltres responem senzillament que no ho fariem... Que cadascú escriga com vulga mentres que el fondo de lo que escriga sigui bo. Aquest principi demagògic en Gramàtica creiem que avui és lo més conservador dintre del catalanisme literari. La uniformitat seria avui pobresa, mesquindat i falta de conviccions pròpies (10). L'Acadèmia, que aplegava els noms més il·lustres de les lletres catalanes d'aquell moment, es constituïa finalment el 29 d'octubre de 1881. Però la primera reunió fou pràcticament la darrera: no es posaren d'acord sobre si calia dir **alfabet** o **beceroles**.

L'altra institució que intentà d'imposar unes normes ortogràfiques que fossin acceptades per tothom fou la vella Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona que fins aleshores havia romàs força al marge de les discussions i el rebombori. Els treballs comencen el 1879 i s'acaben el 1884 amb la publicació d'una **«Ortografia de la Lengua catalana»**, preparada per Balari i Jovany Blanch, i Aulèstia. Es volia acabar «con la anarquía que en este punto prevalece», però s'avançà ben poc: la disconformitat amb aquest nou projecte d'ordenació es manifestà immediatament i tothom continuà pels camins del camp que pugui.

Afectat molt tangencialment encara per totes aquestes baralles, un noi de disset anys escrivia aquells mateixos dies un **«Ensayo de gramática del catalán moderno»** (1885). Aquest jove és Pompeu Fabra i publicarà la seva obra el 1891 quan, amb Casas i Carbó, desencadenava la **Campanya lingüística de L'Avens** (11) que marca una inflexió decisiva en el planteig d'aquesta qüestió que ens ocupa. L'**«Ortografía»** de la R.A. de B. Ll. de B. acabava la introducció així: «Desvanecidos, después de este ligero estudio, las principales dificultades ortográficas, pueden ya establecerse reglas para una ortografía que sea generalmente aceptada, sin necesidad de recurrir a verdaderas reformas...». Els qui porten la **Campanya de L'Avens**, en canvi, és una autèntica reforma el que proposen, i no pas només ortogràfica sinó de tot el sistema gramatical i lèxic. L'afirmació política nacionalista que d'una manera expressa dirigeix la **Campanya**, el projecte de modernització decidida de la llengua escrita va esverar a molts, i la polèmica fou encara més sorollosa que les anteriors. Però aquell final de 1891 i començament de 1892 significaran l'inici d'una nova

(7) Cfr. Josep Miracle, **Pompeu Fabra**. — (Barcelona, 1968) 119-186.

(8) Andreu Pastells y Taberner, **Lo Fluvioler del Ter. Primer refilet**. — (Gerona, Imprenta de P. Torres,, plassa de la Constitució 1868) 9-15.

(9) J. Miracle, **op. cit.**, 174.

(10) J. Miracle, **op. cit.**, 182.

(11) J. Miracle, **op. cit.**, 224-257.

etapa que culminarà en les **Normes ortogràfiques** (1913), la **Gramàtica catalana** (1932) i el **Diccionari General de la Llengua catalana** (1932). L'apassionament i les baralles continuaran, les diverses propostes gramaticals es multiplicaran encara més, els dilectants xerrapetes voldran menjar el joc, però s'havia encetat la recta final. De totes maneres, aquesta és una altra història que depassa els límits imposats.

2. Le recuperació del sentit unitari de la Llengua

Les peculiars vicissituds experimentades per la llengua catalana en aquest llarg període que, amb tanta ambigüitat, anomenem la Decadència es troben en la rel d'un problema amb el qual s'enfrontaren també els homes d'aquesta generació que estudiem. Per mor de la claredat expositiva el tractem separadament del que representava la manca d'una correcta fixació gramatical, però a ningú no se li escapa la connexió entre ambdós i els mutus condicionaments.

Tots els estudiosos de la filologia romànica han fet observar la uniformitat de la llengua catalana medieval en la qual es fa difícil d'endevinar rastres dialectals diferenciadors. En aquest sentit s'ha subratllat sempre el paper unificador que hauria jugat la cancelleria reial (12). De totes maneres s'equivocaria qui es pensés que les diversitats dialectals no existien en la llengua viva. La dificultat de registrar-les, per manca de documentació abundant, no ens pot fer ignorar una realitat variada, encara que no tant com en d'altres llengües.

No hi ha cap dubte que **quan des de finals del segle XV la Cort es fixarà al centre d'Espanya, es perdre l'element primordial que unificava i regia el català, el qual molt aviat donarà evidents mostres de vulgaritat, casolanisme i fragmentació dialectal** (13). La història dels territoris de parla catalana, afeblits cada cop més els lligams que els mantenien units en la consciència «de ser todos de una misma lengua y nación desde los principios de la Conquista» (14), segueix camins diferenciats. Les repercussions d'aquesta situació en la llengua són indis-

(12) Joan Coromines, **Les «Vides de Sant Rosellonesos a Lleures i Converses d'un filòleg**. — (Barcelona 1971; El pi de les tres branques, II-III) 276-277.

Antonio Badía Margarit, **Gramàtica històrica catalana**. — (Barcelona 1951) 65-67.

Martí de Riquer, **Història de la Literatura catalana**, Vol. II. — (Barcelona, 1964) 335 sq.

(13) Martí de Riquer, **op. cit.**, Vol. I, 14.

(14) Gaspar Escolano, **Décadas de la Historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reyno de Valencia**. — (València 1611) citat per Joan Fuster, **Nosaltres, el valencians**, 109.

cutibles i ben palpables. Els particularismes dialectals es fan més forts, les vies d'accés a la llengua comuna s'intercepten, les desiguals influències de les llengües veïnes —castellà, francès— marquen diversament la fonètica, la gramàtica i el lèxic de les diverses zones. Quan, amb la Renaixença, el projecte conscient de recuperar l'ús "literari" de la llengua es va anar obrint camí, aquest estat de coses feia particularment àrdua la troballa de solucions vàlides per a tots. El desnivell que separa sempre la llengua culta i el parlar real de la gent aquí es convertia en un problema agudíssim; l'artificiosa unitat, connatural a tota la gramàtica i diccionaris normatius, esdevenia grotesca si es prescindia de la realitat de la llengua parlada, es convertia en una empresa impossible si només es tenia en compte **el català que ara es parla**.

Però el problema no era només greu a causa de la llengua, descurada, plena de castellanismes i dialectalment inflada. **La decadència de la llengua i la literatura per força havia d'afeblir el sentiment de comunitat idiomàtica**. Es generalitza el **nom de valencià** i —encara que en menor grau— el de **mallorquí**, deixant de ser aviat una simple qüestió de noms per trobar-s'hi complicada en tot això la mateixa unitat de la llengua. No és ara el moment ni l'ocasió de refer tota aquesta història, però havíem de referir-nos-hi per entendre l'esforç, de la gent d'aquest període que estudiem, en la recuperació del sentit unitari de la llengua que s'havia degradat fortament (15).

Tot i que la manca d'un moviment polític catalanista generalitzat no ens permet pas de parlar d'un retrobament unitari dels Països catalans a nivell popular, no podem ignorar el treball realitzat en aquest sentit a un nivell cultural i de principis lingüístics.

Vet aquí un tema —i no podia anar d'altra manera— que s'introdueix ben aviat en les preocupacions dels homes de la Renaixença i al qual foren especialment sensibles els mallorquins. Josep Massot i Muntaner hi ha dedicat un estudi, erudit i detallat com tots els seus (16).

La persona que defensà sempre d'una forma diàfana la unitat de la llengua parlada arreu dels Països catalans, és Marià Aguiló (1825-1897) que té una importància extraordinària en tot el procés de la Renaixença. Ja en el seu discurs dels Jocs Florals de 1862 proclama aquesta unitat i per aquest camí el seguiran

(15) Cfr. M. Sanchis Guarner, **La llengua dels Valencians**. — (València 1974; Sèrie «La Unitat», 7) 21-63.

(16) Josep Massot i Muntaner, **Els mallorquins i la llengua autòctona**. — (Barcelona 1972, Biblioteca de Cultura Catalana, 1) 11-60.

tots els seus amics i deixebles fins a Costa i Llobera i Joan Alcover. L'altre nom que ens cal citar és el de Tomàs Forteza (1838-1898) qui el 1886 tractava el tema en tres articles **veritablement notables** i difinitius (17).

Amb moltes més ambigüitats és afirmada la unitat de la llengua entre els valencians on les teories secessionistes havien calat profundament (18) i on el confusionisme és encara promogut amb freqüència. Al País Valencià la diferència entre la llengua culta, refeta amb criteris arcaïzants, i la llengua dels escriptors populistes constituïa una veritable escissió que fins s'intentà consagrar amb l'edició d'uns «**Apuntes para una Gramática valenciana popular**».

També en aquest camp haurem d'esperar que sigui una altra generació la que consagri d'una manera definitiva tots aquests esforços per formular ben clarament la unitat de la llengua **des de Perpinyà a Elx i des de Fraga d'Aragó a l'Alguer de Sardenya** (19) i així superar els entrebancs que han desarticulat l'idioma català **al punt de fer creure que són llengües diferents les que s'usen a València, al Roselló i a Mallorca** (19).

3. La conquesta de tots els mitjans d'expressió

La Renaixença literària fou al seu començament una mirada en darrere, arqueologia pura. La llengua retrobada es defensava com a vehicle de la poesia lírica, però ningú no imaginava possible que pogués tornar a servir per expressar «pensaments filosòfics, cosmopolitas, universals» (20). La voluntat de conquerir espais nous per a la llengua catalana s'anà afermant progressivament i serà en aquests darrers vint-i-cinc anys del segle passat quan li veurem guanyar posicions en la vida social i pública.

En el camp estricte de la literatura podem comprovar com és en aquest període que es transcendeixen els límits jocfloralescos i en català es produeixen obres d'un gruix indiscutible. Verdaguer escriu **L'Atlàntida** (1877), **Canigó** (1886); Narcís Oller, **La Papallona** (1882), **La Febre d'Or** (1890-92); Angel Guimerà **Gala Placídia** (1879), **Mar i Cel** (1888), **Maria Rosa** (1894). Aquesta senzilla mostra, tòpica y ben

coneguda, és suficient per fer veure com més enllà de la poesia lírica la llengua catalana s'obre amb prou dignitat a l'èpica a la prosa narrativa, al teatre.

Però la història de la nostra llengua del segle XIX ençà no s'esgota, com hem anat dient i repetint, en la consideració de la llengua literària. No entendriem res de la nostra peculiar situació lingüística si no connectàvem sempre llengua, literatura i catalanisme (21). La política catalanista, que s'anirà afermant durant aquest període, fa de la reivindicació de la llengua un element central. Al **Memorial de Greuges** (1885) les referències a la llengua són freqüents, així com al **Missatge a la Reina Regent** (1888) on ja es demana expressament **que la llengua catalana sia la llengua oficial a Catalunya per a totes les manifestacions de la vida d'aquest poble**. La **Base 3.ª** de Manresa (1892) diu: **La llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder central**. No m'entretinc a repassar el pensament sobre aquest tema, de polítics tan caracteritzats d'aquesta època com Valentí Almirall o Enric Prat de la Riba perquè és fàcil de poder-lo comprovar (22).

Amb alts i baixos tots els camps de la vida pública registren la presència progressiva de la llengua catalana que n'havia estat bandejada. Només ens podem referir a alguns punts més significatius d'aquesta història i encara amb una visió necessàriament esquemàtica i elemental.

Ja he fet esment, per exemple, de la importància pública de la restauració dels Jocs Florals. Per la seva particular repercussió voldria indicar només la festa de 1877 —que presidí la Reina Regent i en fou mantenidor Menéndez Pelayo que pronuncià en català el seu discurs. En el camp de les institucions encara, té un relleu especial, la sessió pública de l'Ateneu del 30 de novembre de 1895, Guimerà, desafiant les rutines, llegí en català el seu discurs, que féu un gran enrenou. El text fou editat i repartit profusament i el que havia començat essent un escàndol es convertí en una gran victòria. Maragall, que intervingué molt directament en l'afar, ens l'ha recordat amb paraules emocionades (23).

(17) Id., 51-55.

(18) Cfr. Sanchis Guarner, *loc. cit.*; Joan Fuster, *Nosaltres...* 95-162.

(19) Enric Prat de la Riba, *Memòria del President en la creació de dues noves seccions de l'Institut d'Estudis Catalans*, «Veu de Catalunya», 2 d'abril de 1911.

(20) Manuel Milà i Fontanals, *Cultivo de la literatura provincial*. — «Diario de Barcelona», 24 de gener de 1854. Cfr. Pompeu Fabra, *El català literari* (Barcelona 1932, Antologia, 7) 70.

(21) Joan Fuster, *Literatura catalana contemporània*. — (Barcelona 1972, Documents de cultura, 1) 13-14.

(22) Jordi Solé-Tura, *Ideari de Valentí Almirall*. — (Barcelona 1974, Antologia catalana, 74). Jordi Rubió, Enric Jardí, Jordi Galí, *Prat de la Riba, propulsor de la llengua i la cultura*. — (Barcelona, 1974, Biblioteca Selecta, 476).

(23) Joan Maragall, *Obres Completes*, Vol. I. — (Barcelona 1960, Biblioteca Perenne, 4) 869-871.

Dels altres camps on la llengua catalana es va afermant podem destacar la premsa periòdica i el teatre. Pel que fa al primer no m'hi entretindrè ja que en aquest mateix número de «Revista de Gerona» s'hi dedica un treball. Quant al teatre, permeteu-me de recordar un parell de coses prou conegudes. També aquí hem de fer notar la importància d'aquest període que examinem en tant que suposa un afermant de la llengua catalana, deixant de banda cada cop més velleïtats bilingües anteriors i adquirint un prestigi social innegable. Se sol indicar la dècada dels 60 —el 1864 hi ha la primera estrena pública de Frederic Soler— com l'inici d'una aparició del teatre en català, superant l'estadi dels sainets per representar al final de les funcions. L'any 1867, però, hi ha una Reial Ordre que prohibeix les obres escrites exclusivament en «cualquiera de los dialectos de las provincias españolas» (24). De moment els comediògrafs burlaren la llei a base de fer intervenir en les obres algun castellà que no solia pas sortir-ne, precisament, ben parat. Amb la revolució de setembre aquesta disposició quedà anul·lada i amb això hom pot considerar que el teatre popular accedí definitivament a l'escena pública i comercial amb absoluta regularitat i, per tant, fou acceptat per la nova burgesia industrial (25). L'obra de Guimerà que ja hem esmentat, la de Frederic Soler i d'altres representarà una certa normalitat en l'ús de la llengua catalana en el teatre (26).

Hi havia, però, una parcel·la molt important que el català havia d'ocupar en aquesta lluita per la normalitat i en la qual s'avançà ben poc: em refereixo a l'escola. De cara a la imposició d'una llengua és decisiva la creació d'un aparell escolar estatal en el sentit modern i jacobí dels mots. La llei Moyano (1857) prescrivint els llibres de Gramàtica i Ortografia de la Real Academia Espanyola muntava un principi d'una

aficàcia aclaparadora en ordre a la castellanització del país. A mesura que s'anirà generalitzant l'ensenyament es farà encara més eficaç. Els mestres d'aquells anys es plantejaren sobretot el problema pedagògic que significava haver d'educar a base d'una llengua que els nois no coneixien (27). Els polítics no podien deixar de banda la qüestió i s'hi referiren d'una manera expressa. Vull fer referència només a un article de Valentí Almirall i de diverses intervencions de Prat de la Riba (28).

No puc acabar tampoc aquest petit repàs sense fer esment de la posició de l'Església del país en aquest punt (29). Figures tan significades com la del Dr. Torras i Bages i la del bisbe Morgades serien suficients per veure el paper que els eclesiàstics van jugar en aquesta recuperació de la llengua catalana.

El tema que he volgut presentar en aquestes planes era tan ampli que no ha estat possible res més que aquesta síntesi elemental en la qual només he pogut dir quatre vaguetats. El que volia mostrar, però, és prou clar: la «Revista de Gerona» apareix durant uns anys d'un pes decisiu en la història de la recuperació de la llengua catalana moderna. No podem pas dir que els seus redactors fossin insensibles al moment històric que visqué el país, —fins i tot cal reconèixer la seva aportació en aquest camp—, però certament foren incapaços de seguir el ritme intens que el catalanisme va marcar i van perdre el tren.

La llengua catalana, només admesa per a quatre poesies, a les planes de la «Revista», va conquerir posicions en la vida pública, va iniciar el seu procés de depuració i fixació en un esforç de maduresa que féu possible la normalització que s'havia d'establir al començament del segle actual.

(24) El text íntegre de la R.O. diu així: «A la vista de la comunicació pasada a este ministerio por el censor interino de teatros del reino, con fecha cuatro del corriente, en la que se hace notar el gran número de producciones dramáticas que se presentan a la censura, escritas en los diferentes dialectos y considerando que esta novedad ha de contribuir forzosamente a fomentar el espíritu autóctono de los mismos, destruyendo el medio más eficaz para que se generalice el uso de la lengua nacional, la Reina (q.D.G.) ha tenido a bien disponer que en adelante no se admitan a la censura obras escritas en cualquiera de los dialectos de las provincias de España». («Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona» 29 de gener de 1867.

(25) Xavier Fàbregas, *Aproximació a la història del teatre català modern*. — (Barcelona 1972, Biblioteca de Cultura catalana, 2) 56.

(26) *Id.*, 69-111.

(27) Alexandre Galí, *Aportació a l'any Fabra*. — (Barcelona, 1969, Col·lecció Popular Barcino, 216) 53-55.

(28) Valentí Almirall, *Una qüestió important*, «L'Avens» 1882. E. Prat de la Riba, Cfr. *Prat de la Riba, propulsor...*, 23-59.

(29) J. Massot i Muntaner, *Aproximació a la història religiosa de la Catalunya contemporània*. — (Montserrat, 1973, Saurí, 11) 11-37.